

DESCOPERIRI MONETARE INEDITE DIN ZONA ULMETUM. CONSIDERAȚII ASUPRA CIRCULAȚIEI MONETARE

Gabriel TALMAȚCHI,
Liviu LUNGU

I. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Identificată ca atare încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de Grigore Tocilescu¹ și cercetată sistematic, deși incomplet, timp de patru ani (1911-1914) de Vasile Pârvan², cetatea Ulmetum poate fi considerată o prezență constantă pe harta istorică a Dobrogei antice, dar cu evoluție aproape necunoscută. Aceasta se datorează atât faptului că V. Pârvan, care i-a studiat inscripțiile și i-a stabilit „directoarele” constructive, întrerupându-și prea de timpuriu cercetarea (urma „campania Histria”...), a lăsat generațiilor viitoare definitivarea ei, cât și faptului că „generațiile viitoare”, din diverse motive, au „ignorat” aproape total situl, timp de nouăzeci de ani³. Cetatea se află în apropierea satului Pantelimonul de Sus, amplasamentul fiind în podișul central dobrogean, într-o zonă colinară, cu posibilități de fortificare naturale.

În anul 2004 au fost reluate săpăturile la fortificația Ulmetum cu un colectiv larg compus din Gheorghe Papuc, Zaharia Covacef, Gabriel Talmațchi, Liviu Lungu, Constantin Băjenaru și Ioan Opriș⁴. Acestea au pus în valoare poarta de sud-vest a cetății⁵. Cercetările din anul 2005 au continuat în sectoarele de nord și de vest. În sectorul de nord, s-au remarcat două morminte de înhumăție cu nișă, dintre care unul cu un bogat inventar arheologic (ambele datează probabil din secolul V p. Chr.⁶), iar în sectorul de vest au apărut numeroase materiale

¹ G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900.

² V. Pârvan, AARMSI, 34 (1912), 8, p. 497-607; AARMSI, 36 (1913), 10-11, p. 245-420; AARMSI, 37 (1915), 10, p. 265-304.

³ A. Panaitescu, *Pontica*, 14 (1981), p. 303-308.

⁴ Z. Covacef, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 440.

⁵ Gh. Papuc, Z. Covacef, C. Chera, G. Talmațchi, C. Băjenaru, L. Lungu, *Pantelimon, com. Pantelimon, jud. Constanța [Umetum], punct Cetate, Campania 2004, CCA.*, București, (2005), p. 255-256; Z. Covacef, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 442.

⁶ Gh. Papuc și colab., *Pantelimonul de Sus, com. Pantelimon, jud. Constanța, Campania 2005, CCA*, București, (2006), p. 251.

arheologice constând în fragmente ceramice (castroane, amfore, capace, opaițe), obiecte de sticlă, de fier sau din bronz etc.⁷.

II. CONSIDERAȚII ISTORICE

Despre întemeierea așezării de la Ulmetum, pe baza inscripțiilor, s-a emis ipoteza conform căreia aceasta s-ar fi petrecut în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr., eventual încă din timpul împăratului Traian⁸. Așezarea ar fi avut statut de *vicus* în secolele II și III p. Chr.⁹ Dacă această ipoteză este relativ ușor de acceptat, cele privind locul întemeierii rămân la nivel de prezumție. În valea Casimcei, precum și în aceea a pârâului Cogeaș (spre est), există destule mărturii de locuire din epoca romană (dar și din epocile eneolitică, elenistică¹⁰ și romană târzie). Dintre ele, cele mai serioase „candidate” la rolul de „*vicus* Ulmetum” ar fi: așezările de la Pantelimonul de Jos (la aproximativ 6 km nord-est de cetate)¹¹, Runcu (la 4 km nord)¹², în apropierea sau chiar în perimetrul cetății târzii¹³, și mai ales punctul întărit „*Castra Aestiva*” situat la est de cetatea actuală¹⁴. La Runcu cunoaștem existența unei așezări romane unde a fost găsită ceramică roșie și cenușie lucrată la roată, ceramică, probabil, de factură getică lucrată cu mână etc.¹⁵.

Informațiile epigrafice referitoare la *vicus* nu sunt foarte numeroase. Cunoaștem un altar din 140 p. Chr., din timpul lui Antoninus Pius, și un altul dedicat lui Marcus Aurelius și Lucius Verus, în 163¹⁶. Apoi, ni se amintește de posibilitatea locuirii *vicus*-ului doar de către *bessi*¹⁷, de romani și *bessi*¹⁸, respectiv de calitatea de vicani a locuitorilor, pe un altar pus de „*Iulius Teres magistra(n)s vico Ulmeto*”¹⁹. În secolul III p. Chr. sunt cunoscute atacurile carpo-gotice oprite

⁷ *Ibidem*, p. 251-252.

⁸ CIL III, nr.14214, 26.

⁹ V. Pârvan, AARMSI, 34 (1912), p. 589.

¹⁰ În imediata apropiere a comunei Pantelimonul de Sus, la cca. 100 m spre sud (și aproape de șoseaua ce leagă comuna de localitatea Mireasa), în vara lui 2005, au fost descoperite întâmplător trei morminte greco-indigene (sfârșitul secolului al IV-lea - prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr.) cu inventar caracteristic. Cercetarea perieghetică ne îndeamnă să credem că avem de-a face cu o necropolă greco-indigenă din perioada amintită ce a aparținut unei așezări antice apropiate.

¹¹ E. Doruțiu-Borilă, SCIV, 15 (1964), 1, p. 131, și nr. 2.

¹² C. Scorpan, Pontica, 3 (1970), p. 150.

¹³ I.I. Russu, SCIV, 8 (1957), 1-4, p. 344-349; S. A. Krebs, SCIVA, 49, 1 (1998), p. 108-110.

¹⁴ V. Pârvan, AARMSI, 35 (1912-1913), p. 526-531; Al. S. Ștefan, *Recherches de photo-interpretation archeologique sur le limes de la Scythie Mineure a la époque romaine*, în D.M. Pippidi ed. Actes du IX-e Congrès international d'études sur les frontières romaines, Mamaia, 6-13 septembre 1972, București, p. 95-108; S. A. Krebs, *loc. cit.*, p. 110-113.

¹⁵ C. Scorpan, *loc. cit.*, p. 150, p. 162 (fig. 12/1), p. 166 (fig. 16/4).

¹⁶ G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 112, nr. 6; idem, Revista pentru istorie, arheologie și filologie, 5 (1903), 9, p. 59, nr. 84; V. Pârvan, AARMSI, 36 (1913), p. 365, nr. 16; M. Munteanu, Pontica, 3 (1970), p. 212.

¹⁷ V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 348, nr. 8; I. I. Russu, *loc. cit.*, p. 344-349.

¹⁸ ISM, V, 8, 57.

¹⁹ V. Pârvan, AARMSI, 37 (1915), p. 277, nr. 11.

cu mare dificultate în Thracia de împăratul Gordian al III-lea, spre satisfacția locuitorilor provinciei dobrogene; cei din Ulmetum ridică inscripții în cinstea împăratului și a soției sale, Sabina Tranquillina²⁰.

Crearea spre sfârșitul secolului al III-lea p. Chr. a provinciei Scythia Minor a asigurat premisele întăririi militare a Dobrogei, prin refacerea fortificațiilor de pe *limes*, acțiune dublată de refacerea și amenajarea drumurilor imperiale. Dovadă sunt bornele miliare identificate în apropierea unor importante centre, situație prezentă și la Ulmetum²¹. Din perioadă cunoaștem numele lui Valerius Victorinus, fost *biarchus* în *Sacrum Palatium* al lui Licinius²², mort cu prilejul bătăliei de la Chalcedon.

Oricare ar fi coordonatele așezării inițiale (și caracterul ei), este de admis ipoteza conform căreia, în vremea lui Constantin, „satul” sau „castrul” a fost transformat (sau reconstruit în apropiere), Ulmetum devenind cetate²³, în care sunt atestate unități militare de elită²⁴. Totodată, s-a sugerat prezența cu predilecție a unităților legionare sau a vexilațiilor comitatense (sau chiar pseudocomitatense)²⁵. Desigur, rămâne deschisă problema locului de ființare al cetății acelei perioade. Textul lui Procopius²⁶ arată, însă, că cetatea a existat înaintea reconstrucției din secolul al VI-lea, iar săpăturile recente au descoperit urme de locuire mai vechi de epoca lui Iustinian I. Dacă ipoteza se confirmă, atunci ea implică și un moment al distrugerii cetății, iar acesta ar putea fi fixat, cu probabilitate, în timpul invaziei hune din anul 396 p. Chr.

Ridicarea „din temelii” a cetății târzii (suprapunând cetatea timpurie și probabil, doar anumite părți din fortificație) trebuie să se fi produs undeva în intervalul 527-535/536 p. Chr. (data redactării lucrării *De aedificiis*). Operațiunea a fost realizată de un detașament de *lanciariei iuniores*, ce făcea parte din legiunile palatine²⁷, special adus cu acest scop din capitala imperiului²⁸. Cetatea a fost plasată pe teren într-un punct de importanță în structura militară și comercială a Dobrogei antice, la o întretăiere de drumuri și noduri de comunicații (Tropaeum Traiani - Libida - Noviodunum; Capidava – Histria și Tomis – nordul provinciei), în apropierea Văii Casimcei. Construcția ocupa un bot de deal, înconjurat de pereții înalți ai văii pârâului Pantelimon (afluent al Casimcei), la nord-est, est și sud, și ai văii unui pârâu sezonier, la nord²⁹. Conform informațiilor furnizate de

²⁰ A. Suceveanu, A. Rădulescu, *Istoria politică*, în *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 301.

²¹ A. Rădulescu, *Stăpânirea romano-bizantină în Dobrogea*, în *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 468.

²² A. Barnea, *Organizarea militară*, în *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 503.

²³ A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 133, 163.

²⁴ *Ibidem*, p. 133.

²⁵ M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988, p. 49.

²⁶ Procopius din Cesareea, *De aedificiis*, 4, 7, 17-18, *Fontes Historiae Dacoromanae*, II, București, 1970, p. 471.

²⁷ A. Aricescu, *op. cit.*, p. 124.

²⁸ A. Barnea, *loc. cit.*, în *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 504.

²⁹ C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortification on the Lower Danube*, BAR International Series 88, 1980, p. 41.

același Procopius, ridicând cetatea, împăratul Justinian I ar fi scăpat zona de năvălirile sclavinilor care își făcuseră un loc de pândă între ruinele cetății “cea părăsită din vechime”, probabil în a doua jumătate a secolului V p. Chr.³⁰ Dar mijlocul aceluiași secol atestă prezența chiar în apropierea cetății a unor grupuri de slavi³¹.

Rolul fortificației Ulmetum (care făcea parte din teritoriul Capidavei) a fost nu numai cel de articulare a sistemului defensiv al Scythiei Minor (pe linia Noviodunum-Libida-Tropaeum Traiani), dar și acela de a păzi drumurile care se întâlneau în apropiere, fără a mai aminti de viața economică relativ intensă, ilustrată de nenumărate descoperiri (cuptor, fragmente de vase ceramice felurite, greutăți, capace de vase etc.)³². Totodată, nu putem să nu amintim și faptul că centru în cauză și-a păstrat, probabil, de-a lungul evoluției sale ca fortificație și un important caracter agrar³³.

Ulmetum va fi afectat, ca și alte centre, în 559 p. Chr. de invazia kutrigurilor, o încercare de revenire la viața prosperă anterioară petrecându-se sub Iustin II. Scurta sa existență (în perioada romană-târzie) se va fi încheiat în urma atacurilor barbare kutriguro-avaro-slave, la sfârșitul secolului al VI-lea sau la începutul celui următor, însă nu înainte ca cetatea să sufere trei distrugerii majore (și două reconstrucții) de-a dreptul “dramatice”³⁴. Avarii și slavii atacă în 584-586, primii fiind cei care în 586 s-ar putea să fi distrus, afectat sau cucerit cetatea de la Ulmetum. De la aceștia s-ar putea să fi rămas cele câteva vârfuri de săgeți cu trei muchii descoperite în cetate la începutul secolului XX³⁵ sau mai recent. Ulterior, în 597 p. Chr., au urmat alte atacuri ale lor, când din nou Dobrogea, probabil și Ulmetum sunt devastate. Evoluția cetății, în cele câteva decenii de revenire, a fost, se înțelege, deocamdată, una rapidă, cu o dezvoltare oarecum firească. S-ar putea ca momentul final al cetății să se fi consumat la sfârșitul secolului VI și începutul secolului VII, adică după moartea împăratului Mauriciu Tiberiu (*post* 602, până în 615 p. Chr.). În anii 614-615, sub presiunea deosebită a avaro-slavilor, se pare că întreg sistemul defensiv de pe Dunăre cade, iar slavii se răspândesc în întreaga Peninsulă Balcanică³⁶.

Continuarea locuirii (firave) la Ulmetum este ilustrată și de fragmente de ziduri încropite din bucăți de șist legate cu pământ. V. Pârvan le considerase, inițial, ca fiind barbare; va reveni asupra părerii, foarte repede, făcând o paralelă

³⁰ V. Pârvan, AARMSI, 34 (1912), p. 594; idem, AARMSI, 36 (1913), p. 403.

³¹ Dan Gh. Teodor, *Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII. Populații migratoare pe teritoriul Daciei, Istoria Românilor, vol. II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 731.

³² V. Pârvan, *loc. cit.*, *passim*; A. Panaitescu, *loc. cit.*

³³ Al. Barnea, *Organizarea administrativă*, în *Istoria Românilor, vol. II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 487.

³⁴ V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 304; deși intervalul de timp în care a ființat cetatea este mic, iar distrugerile (devastatoare) au necesitat, cel puțin în două rânduri, refaceri complete, descoperirile arheologice au scos la lumină mărturii ale unei vieți socio-economice și edilitare destul de bogate; clădiri complexe, cuptoare pentru ars ceramică, gropi de provizii, o mare cantitate de fragmente ceramice, litice și de metal, etc.

³⁵ R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, vol. II, București, 1968, p. 495.

³⁶ I. Stanciu, *Avarii. Populații migratoare pe teritoriul Daciei*, în *Istoria Românilor, vol. II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 718.

cu viețuirea de după distrugere de la Tropaeum Traiani.

III. DATE PRIVIND DESCOPERIRILE MONETARE MAI VECHI

Pentru început, menționăm cele câteva descoperiri izolate apărute în săpăturile conduse de Vasile Pârvan. Prezentarea o facem urmând campaniile de săpături arheologice desfășurate la începutul secolului XX și publicate în rapoartele de specialitate. Din ele reținem monede imperiale emise de coloniile dobrogene Histria (una, de la Septimius Severus³⁷) și Tomis (două, una de la Geta și cealaltă de la Gordian III și Tranquillina³⁸), perioadă în care așezarea de la Ulmetum era considerată *vicus*³⁹. Tot de atunci ar proveni și o monedă de bronz de la Traian⁴⁰. Unele piese provin și din afara cetății, de dincolo de valul de apărare al acesteia de pe laturile nord-vest – sud-vest (Constantinus Magnus, tip *gloria exercitus*; Honorius; Flavius Iulius Nepos (474-480) și un Anastasius (sau Justin I sau Justinianus)⁴¹. Aceste date vor fi reluate de Vasile Pârvan ulterior, pentru a prezenta noile descoperiri, dar și a le enumera pe cele anterioare. Astfel, precizează mai întâi o emisiune de bronz de la Traian (deja amintită), apoi Septimius Severus–colonială, Pick, I, 1, p. 492-494/ Histria; Gordian și Tranquillina (deja amintită), Pick Regling, I, 2, p. 890, nr. 3516/ Tomis; Constantinus Magnus (? , deja amintită); Constans, VOT XX MVLV XXX.⁴², Constantius II (nr. 6-8, tip *fel temp reparatio*, tip *victoriae*, tip *gloria exercitus*, toate din bronz)⁴³. În apropierea perimetrului clădirii absidate, în exteriorul ei, lângă zid, a fost descoperită o monedă de la Iustinian „din anul XIX al domniei lui”⁴⁴ (546 p. Chr., emisă la Constantinopol)⁴⁵. Se remarcă alte emisiuni de bronz de la Iustinian emise la Nikomedia (M)⁴⁶, la Theupolis (K, K)⁴⁷, Nicomedia (K)⁴⁸, Constantinopol (?)⁴⁹. Continuăm cu Iustin II (Constantinopol de două ori)⁵⁰ și Tiberiu II Constantin din aur (Constantinopol)⁵¹. Se adaugă trei monede de aur de la Mauriciu Tiberiu, toate emise la Constantinopol⁵². Seria descoperirilor monetare continuă cu o monedă colonială de bronz de la Geta (de Tomis, Regling p. 770, 2983), apoi cu două de bronz de la Valens (tip *gloria romanorum*, emise la Nikomedia, SMNA, SMNB), încă una de secol IV (tip *spes reipublicae*), una de

³⁷ M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, Pontica, 23 (1990), p. 237, nr. 2.

³⁸ *Ibidem*, p. 237, nr. 3-4.

³⁹ V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 300, 2, nr. 1-3; idem, AARMSI, 37 (1915), p. 281, nr. 1; M. Munteanu, R. Ocheșeanu, Pontica, 8 (1975), p. 208, nr. 59.

⁴⁰ M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, *loc. cit.*, p. 237, nr. 1.

⁴¹ V. Pârvan, AARMSI, 34 (1912), p. 70-71, nr. 1-4.

⁴² V. Pârvan, AARMSI, 36 (1913), p. 300.

⁴³ *Ibidem*, p. 301, nr. 6-8.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 299.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 303, nr. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 303, nr. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 303, nr. 35-36.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 303, nr. 37.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 303, nr. 39.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 303, nr. 40-41.

⁵¹ *Ibidem*, p. 304, nr. 42.

⁵² *Ibidem*, p. 304, nr. 44-46.

bronz de la Tiberiu II Constantin emisă la Constantinopol, apoi un Mauriciu Tiberiu de bronz emis la Cyzic (588-589) și alte trei bizantine de bronz ce au aversurile șterse în totalitate, pe revers fiind K (nr. 7)⁵³, K (nr. 8) și tot K (nr. 9)⁵⁴. În turnul de sud al porții de sud-vest, a fost descoperită o emisiune monetară ce aparține lui Mauriciu Tiberiu, din bronz, emisă la Constantinopol, în al doilea an de domnie⁵⁵.

Ca tezaure, pentru secolul V p. Chr., pentru data de abandonare amintim pe cel descoperit în anul 1912 în „turnul de sud al porții de sud-vest”, identificate ca o „mulțime de monede mici de bronz, toate foarte stricate”. Tezaurul conținea un număr de 256 exemplare întregi plus alte 18 fragmentare⁵⁶.

De curând, emisiunile romano-bizantine descoperite în săpături au fost reevaluate parțial, pe baza cataloagelor de specialitate în vigoare, în măsura în care s-a și putut funcționa de datele existente în publicații, după cum urmează:

JUSTIN I: M, Nikomedia, 518-527 (40 *nummia*, n. a.)

JUSTINIAN I: ?, Constantinopol, 545-546, ?.

M, Antiohia, 527-538 (40 *nummia*, n. a.)

K, Antiohia, 527-538. (20 *nummia*, n. a.)

K, Nikomedia, 549-550. (20 *nummia*, n. a.)

JUSTIN II: M, Constantinopol, 569-570. (40 *nummia*, n. a.)

?, AE, Constantinopol, 569-570.

M, Nikomedia 569-570. (40 *nummia*, n. a.)

TIBERIUS II CONSTANTIN: AV, TREMISIS, Constantinopol, 578-582.

MAURICIU TIBERIU: AV, SOLIDUS, 22 SILIQVE, Constantinopol, 583/84-602.

AV; SOLIDUS, 23 SILQVE, Constantinopol, 583/84-

602, 2 exemplare.

?, AE; Constantinopol, 583/84.

HERACLIUS: M, Constantinopol, 614/15⁵⁷ (40 *nummia*, n. a.).

IV. DESCOPERIRI MONETARE DIN ANUL 2004

În urma săpăturilor arheologice executate în anul 2004 au apărut mai multe monede de secol VI, după cum urmează: Justinian I (la Constantinopol, 545-546 p. Chr., de 40 *nummia*), Justin II (E, de 5 *nummia*), Justin II (la Antiohia, circa 570 p. Chr., 40 *nummia*) și același Justin II (la Constantinopol, până în 575 p. Chr., 40 *nummia*)⁵⁸. În sfârșit, în cursul săpăturilor din sectorul de vest, în anul 2005, au

⁵³ V. Pârvan, AARMSI, 37 (1915), p. 281, nr. 1-7; A. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de jos în secolele VII-VIII*, București, 1997, p. 79.

⁵⁴ V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 282, nr. 8-9.

⁵⁵ Idem, AARMSI, 36 (1913), p. 283, p. 304, nr. 43.

⁵⁶ V. Pârvan menționează tezaurul descoperit în turnul de sud al porții de sud-vest fiind compus din 230 monede, de bronz, foarte oxidate, datate în secolele IV-V p. Chr., conform V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 299-300; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *Pontica*, 21-22 (1988-198), p. 163-186.

⁵⁷ A. Madgearu, *op. cit.*, p. 82; G. Custurea, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 521-522, nr. 63.

⁵⁸ Z. Covacef, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 450.

mai apărut două monede de bronz emise pentru Justin II. Conform ultimelor date aceste descoperiri pot fi clasificate astfel:

Justinus I sau Justinianus I

Constantinopol, E (5 *nummia*), a. 527-537, 2005, SI, c6, 1, 30 m, inv. 77408.

Justinianus I

Constantinopol, B *officina*, a. 545, 2005, SI, inv. 76683.

Justinus II

Constantinopol, *officina* B, a. 571/572, 2005, SI, inv. 76684.

Nikomedia, *officina* A, a. 573/74, 2005, SI, c6, -1, 30, inv. 77407.

Antiochia, *officina* Γ, a. 577/78, 2004, SI vest, - 0,60 m, inv. 76681.

Constantinopol, *officina* B, a. 565-578, 2004, c1, - 0,47 m, inv. 76682.⁵⁹

V. DESCOPERIRI MONETARE ÎNTÂMPLĂTOARE

În completarea informațiilor monetare pe care le deținem despre fortificația de la Ulmetum, prezentăm un lot consistent de emisiuni inedite ce ne poate ajuta semnificativ în cunoașterea situației monetare de aici. Acestea au fost descoperite în mai multe puncte aflate în apropierea localității Pantelimonul de Sus, jud. Constanța. Ele sunt de un real interes pentru cercetarea arheologică, reluată începând cu anul 2004, la fortificația romano-bizantină Ulmetum. Ele provin din două colecții particulare, ambele aflate în București. Piesele intitulate generic „colecția particulară, I, București” a fost creată cu piese recoltate din zona cuprinsă între drumul național ce duce spre localitatea Mireasa și saivanul localității Pantelimonul de Sus. De fapt, din cele văzute la fața locului, traseul indicat se prezintă ca o vale lungă de aproximativ 1,5/2, 0 km, în interiorul căreia se află albia pârâului Pantelimon. Cea de a doua colecție, intitulată generic „colecție particulară, II, București”, conține monede strânse, se pare, pe de o parte, din pământul aruncat în afara cetății provenind din săpăturile lui Vasile Pârvan și pe de alta, de pe malul „de dincolo de râpă”, paralel cu linia stâlpilor de curent electric, stâlpi ce se opresc în interiorul fostului CAP al localității.

CATALOG

HISTRIA

„CELE DOUĂ CAPETE TINERE INVERSATE”

1. AR; 5,41 g; 17 mm; Av: Cele două capete tinere inversate; fețe buclate; (↑↓); Rv: ΙΣΤΠΙ; vultur pe delfin orientat spre stânga; sub delfin sigla A; colecție particulară, I, București.

2. AR; 3,88 g; 18 mm; descentrat; Av: Cele două capete tinere inversate; fețe zvelte. (↑↓); Rv: ΙΣΤΠΙΗ; vultur pe delfin orientat spre stânga; sub delfin sigla A; colecție particulară, I, București.

⁵⁹ G. Custurea, T. Cliante, *Monede bizantine descoperite în Dobrogea (Sec. VI-VII)- mss.*, nr. 86-91.

3. AR; 4, 00 g; 17 mm; Av: Cele două capete tinere inversate; (↑↓); Rv: ΙΣΤΡΗ; vultur pe delfin orientat spre stânga; sub delfin sigla A; colecție particulară, I, București.

4. AR; 1,33 g; 10 mm; Av: Cele două capete tinere inversate; (↓↑); Rv: ΙΣΤΡΗ; vultur pe delfin orientat spre stânga; sub delfin sigla A; colecție particulară, I, București.

5. AR; 1,38 g; 9 mm; Av: Cele două capete tinere inversate; (↓↑); Rv: ΙΣΤΡΗ; vultur pe delfin orientat spre stânga; sub delfin sigla A; colecție particulară, I, București.

MONEDE „CU ROATA”, APOLLON ȘI ISTROS

6. Din păcate, asupra unui număr important de monede de bronz emise de către Histria în perioada autonomă deținem numai o fotografie de „grup”. Cu alte cuvinte, noi nu am avut „pe viu” respectivele exemplare, ci ne-au fost prezentate doar sub această formă, cu precizarea că au fost descoperite în locul indicat. Se poate distinge un număr de 24 monede „cu roata”- tip Pick 531, una de tip „Istros” și, probabil, una de tip „Apollon”, toate fiind emise de către cetatea Histria. Este foarte posibil, pornind de la informațiile oferite de către descoperitor, ca cele 24 de piese să facă parte dintr-un depozit monetar, ele fiind găsite alături de un vas grecesc, spart din vechime, în mai multe fragmente ceramice, dar acum pierdut, bucățile respective nefiind ridicate de descoperitor la momentul recuperării monedelor; colecție particulară, I, București.

IONIA, EFES

7. AR (tetradrahmă); 12 h; 14, 80 g; 22 mm.

Av: Vedere de sus a unei albine; de o parte și de alta literele E și Φ.

Rv: Protomă de cerb orientat spre dreapta, dar capul întors spre stânga; în partea stângă a câmpului un palmier; (ΗΓΕΛΟΧΟΣ) ?.

B. V. Head, *Historia nummorum*, 2, Oxford, 1911, p. 35; colecție particulară, I, București.

MACEDONIA

FILIP AL II-LEA

8. AR (tetradrahmă); 15, 87 g; 25 x 28 mm.

Av: Capul lui Zeus laureat, orientat spre dreapta; cerc perlat.

Rv: Călăreț tânăr, orientat spre dreapta, ține în mână o ramură de palmier. Sub cal Λ over race-torch; sub copita stângă a calului o siglă; sus legenda ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Sylloge Nummorum Graecorum, volume V, Ashmolean Museum Oxford, part III, Macedonia, London, 1976, plate XLVI, nr. 2485, dar alt simbol lateral, sub copita calului ridicată.

Monetărie postumă târzie, atelier macedonean, după 311 p. Chr.;

Sylloge Nummorum Graecorum. The Alpha Bank Collection, Athens, 2000, plate XIV, nr. 332-333, dar alt simbol lateral, sub copita calului ridicată.
Monetărie Amphipolis IV, cca. 315/4-cca. 295/4 a. Chr.
Colecție particulară, I, București.

REPUBLICA ROMANĂ

L. ROSCIUS FABATVS

9. AR (Denarius); serratvs; 9h; 3,80 g; 18, 5 x 19 mm.

Crawford⁶⁰, nr. 412/1, Roma, an 64 a. Chr.; colecție particulară, I, București.

P. FONTEIVS P. F CAPITO

10. AR (Denarius); 6h; 3, 60 g; 17, 5 x 18, 5 mm.

Crawford, nr. 429/2A, Roma, an 55 a. Chr.; colecție particulară, I, București.

C. CONSIDIVS PAETVS

11. AR (Denarius); 9 h; 3, 88g; 19 mm.

Crawford, nr. 447/2a, Roma, a. 46 a. Chr.; colecție particulară, I, București.

IMPERIUL ROMAN

VESPASIANUS

12. AR (Denarius); 6 h; 3, 12 g; 16 mm.

BMC II⁶¹, p. 4, nr. 26, Roma, a. 69-70 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

13. AR (Denarius); 6 h; 3, 05 g; 18 mm.

BMC II, p. 9, nr. 50-53, Roma, a. 70-71 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

14. AR (Denarius); 12 h; 2,70 g; 17 mm.

BMC II, p. 19, nr. 98, Roma, a. 73 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

TRAIANUS

15. AR (Denarius); 6 h; 3, 25 g; 18 mm.

BMC III⁶², p. 42, nr. 86, Roma, a. 101-102 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

16. AR (Denarius); 6 h; 3, 00 g; 18 mm.

BMC III, p. 76, nr. 328, Roma, a. 103-111 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

⁶⁰ M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.

⁶¹ H. Mattingly, *A Catalogue of the Roman Coins in the British Museum. Coins of The Roman Empire in the British Museum, volume II, Vespasian to Domitian*, London, 1966.

⁶² Idem, *A Catalogue of the Roman Coins in the British Museum. Coins of The Roman Empire in the British Museum, volume III, Nerva to Hadrian*, London, 1966.

17. AR (Denarius); 6 h; 3, 20 g; 17 mm.

BMC III, p. 56, nr. 169, Roma, grupa a patra, a. 103-111 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

18. AE (Sestertius); 6 h; 23, 89 g; 32, 5 mm.

BMC III, p. 172, nr. 817, Roma, a. 104-111 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

19. AE (As); 12 h; 11, 30 g; 26 mm.

BMC III, p. 199, nr. 941, Roma, a. 104-111 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

20. AR (Denarius); 7 h; 3, 16 g; 19 mm.

BMC III, p. 93, nr. 445, Roma, a. 112-117 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

21. AE (Dupondius); 6 h; 8, 20 g; 25, 5 x 26 mm.

BMC III, p. 225, nr. 9055, Roma, a. 116-117 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

HADRIANVS

22. AR (Denarius); 6 h; 3, 31 g; 19 mm.

BMC III, p. 241, nr. 36, Roma, a. 117 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

23. AR (Denarius); 6 h; 2,97 g; 19 mm.

BMC III, p. 250, nr. 88, Roma, a. 118 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

24. AR (Denarius); 6 h; 3, 15 g; 17 mm.

BMC III, p. 260, nr. 155, Roma, a. 119-122 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

25. AR (Denarius); 6 h; 23, 48 g; 31 mm.

BMC III, p. 468, nr. 1499-1500, Roma, a. 119-138 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

26. AE (Sestertius); 12 h; 32 g; 32 mm.

BMC III, p. 416, nr. 1196, Roma, a. 119-138 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

27. AE (Sestertius); 6 h; 30 g; 31 mm.

BMC III, p. 445, nr. 1363, Roma, a. 119-138 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

28. AE (As); 6 h; 11, 80 g; 24 mm.

BMC III, p. 460, nr. 1454-1456, Roma, a. 119-138 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

29. AE (Dupondius); 6 h; 8,90 g; 24 mm.

BMC III, p. 506, nr. 1706, Roma, a. 119-138 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

SABINA

30. AR (Denarius); 9 h; 3, 25 g; 17 mm.

BMC III, p. 358, grupa IV, nr. 933, Roma, a. 134-138 p. Chr. ?; colecție particulară, II, București.

ANTONINUS PIUS

31. AE (Dupondius); 6 h; 8, 67 g; 23 mm.

BMC IV⁶³, p. 185, nr. 1166, Roma, a. 139 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

FAUSTINA I

32. AR (Denarius); 6 h; 3, 15 g; 17 mm.

BMC IV, p. 60, nr. 417, Roma, a. 141 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

33. AE (As); 6 h; 11, 96 g; 26 mm.

BMC IV, p. 248, nr. 1549, Roma, 141 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

ANTONINUS PIUS

34. AE (As); 6 h; 9, 80 g; 27 mm.

BMC IV, p. 260, nr. 1619, Roma, a. 143-144 (?) p. Chr.; colecție particulară, II, București.

35. AR (Denarius); 6 h; 3, 14 g; 17 mm.

BMC IV, p. 121, nr. 829, Roma, a. 154-155 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

36. AE (Dupondius); 6 h; 9, 14 g; 24 mm.

BMC IV, p. 330, nr. 1969, Roma, a. 154-155 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

MARCUS AURELIUS

37. AE (As); 6 h; 29, 66 g; 28 mm.

BMC IV, p. 337, nr. 2004, Roma, emisiunea a doua, a. 155-156 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

ANTONINUS PIUS

38. AE (As); 5 h; 13, 40 g; 31 mm.

BMC IV, p. 340, nr. 2016, Roma, a. 156-157 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

⁶³ Idem, *A Catalogue of the Roman Coins in the British Museum. Coins of the Roman Empire in the British Museum, volume IV, Antoninus Pius to Commodus*, London, 1968.

39. AR (Denarius); 6 h; 3, 09 g; 16 mm.

BMC IV, p. 138, nr. 932, Roma, a. 158-159 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

40. AR (Denarius); 12 h; 2,88 g; 17 mm.

BMC IV, p. 140, nr. 944, Roma, a. 158-159 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

FAUSTINA II

41. AE (As); 3 h; 11, 50 g; 26 mm.

BMC IV, p. 381, nr. 2191-2192, Roma, nedatat; colecție particulară, II, București.

MARCUS AURELIUS

42. AR (Denarius); 6 h; 2, 60 g; 17 mm.

BMC IV, p. 414, nr. 218, Roma, a. decembrie 162-decembrie 163 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

43. AR (Denarius); 12 h; 2, 90 g; 18 mm.

BMC IV, p. 454, nr. 492, Roma, a. decembrie 167-decembrie 168 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

FILIP ARABUL

44. AR (Antoninianus); 12 h; 4, 40 g; 22 mm.

RIC, IV⁶⁴, 3, p. 71, nr. 28 b, Roma, a. 244-247 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

DIOCLETIANUS

45. AE; 6 h; 2, 80 g; 24 mm.

RIC V⁶⁵, 2, p. 236, nr. 161, Roma (/ XXIA), a. 285 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANTINUS

46. AE; 9 h; 2, 93 g; 19 mm.

LRBC I⁶⁶, p. 22, nr. 867, perioada I, Heraclea (/SMHB), a. 324-330 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

47. AE; 6h; 2, 85 g; 18 mm.

LRBC I, p. 20, nr. 811, Thessalonika (SMTST), perioada I, a. 324-330 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

⁶⁴ H. Mattingly, E. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, vol. IV. Part I., *Pertinax to Geta*, London, 1936.

⁶⁵ *Iidem*, *The Roman Imperial Coinage*, vol. V. Part I., London, 1962.

⁶⁶ P. V. Hill, J. P. C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage*, A. D. 324-498, Part I, *The Bronze Coinage of the House of Constantine*, A. D. 324-346, London, 1965.

48. AE; 12 h; 2, 63 g; 18 mm.

LRBC I, tip PROVIDEN TIAEAVGG, perioada I, a. 324-330 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

49. AE; 12 h; 2, 01 g; 17 mm.

LRBC I, p. 20, nr. 840, Thessalonika (/SMTSA), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

50. AE; 12 h; 1,80 g; 17 mm.

LRBC I, tip GLOR IAEXERC ITVS (2st), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

51. AE; 12 h; 1,65 g; 17 mm.

LRBC I, tip GLORIA EXERCITVS (2st), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

52. AE; 6 h; 2, 01 g; 15 mm.

LRBC I, p. 28, nr. 1221, Cyzicus (SMKA), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

53. AE; 6h ; 2,06 g; 17 mm.

LRBC I, p. 24, nr. 1005, Constantinopol (CONSA), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

54. AE; 12 h; 2, 20 g; 16, 6 mm.

LRBC I, p. 20, nr. 835, Thessalonika (SMTSA), perioada II, a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANS

55. AE; 3 h; 2, 82 g; 18 mm.

LRBC I, nr. 843, Nikomedia (/ SMTSA), a. 330-335 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

56. AE; 11 h; 1, 45 g; 16 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIa, a. 335-337 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

57. AE; 6 h; 1, 30 g; 14, 5 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIa, a. 335-337 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

58. AE; 3 h; 1, 80 g; 15 mm.

LRBC I, tip VOT/XX/MVLT/XXX, perioada IV, a. 341-346 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANTINUS

59. AE; 12 h; 1, 57 g; 17 mm.

LRBC I, p. 21, nr. 854, Thessalonika (/ SMTSA), perioada IIIa, a. 335-337 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANTIUS II

60. AE; 12 h; 1, 60 g; 15,5 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIb, a. 337-341 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

61. AE; 6 h; 1, 75 g; 16 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIb, a. 337-341 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

62. AE; 6 h; 1, 30 g; 14 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIb, a. 337-341 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

63. AE; 12 h; 1, 33 g; 15 mm.

LRBC I, tip GLORI AEXER CITVS (1st), perioada IIIb, a. 337-341 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANS

64. AE; 12 h; 2,24 g; 14, 5 mm.

LRBC I, p. 27, nr. 1151, Nikomedia (/SMNΔ), perioada IV, a. 341-346 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

CONSTANTIUS II

65. AE; 12 h; 2, 20 g; 15 mm.

LRBC I, tip VOT/XX/MVLT/XXX, perioada IV, a. 341-346 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

66. AE; 6 h; 2, 19 g; 16 mm.

LRBC II⁶⁷, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

67. AE; 3 h; 1, 82 g; 16 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

68. AE; 3h; 1, 46 g; 15, 8 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

⁶⁷ R. A. G. Carson, H. P. C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage, A. D. 324-498, Part II, The Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire, A. D. 346-498*, London, 1965.

69. AE; 9 h; 2, 30 g; 14, 5 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

70. AE; 9 h; 1, 32 g; 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

71. AE; 6 h; 1, 69 g; 14, 5 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

72. AE; 6h; 1, 60 g; 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

73. AE; 12 h; 1, 54 g; 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

74. AE; 12 h; 1, 63 g; 15 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

75. AE; 12 h; 1, 53 g; 14, 5 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

76. AE; 12 h; 1, 37 g; 14, 5 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

77. AE; 12 h; 1, 25 g; 13 x 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

78. AE; 12 h; 1, 75 g; 15, 3 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

79. AE; 6 h; 1, 10 g; 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

80. AE; 6 h; 1, 05 g; 14 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPAR ATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

81. AE; 6h; 1, 66 g; 16 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO, a. 346-350 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

82. AE; 7 h; 1, 24 g; 15 mm.

LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO, a. 350-351 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

83. AE; 7 h; 2, 17 g; 17 mm.

LRBC II, tip SPES REI-PUBLICAE, a. 355-360 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

VALENS

84. AE; 3 h; 2, 00 g; 17 mm.

LRBC II, p. 79, nr. 1705, Thessalonika (/ TEST), a. 364-367 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

85. AE; 6 h; 1, 89 g; 17 mm.

LRBC II, p. 79, nr. 1707, Thessalonika (/ TESA), a. 364-367 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

86. AE; 12 h; 1, 97 g; 18 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2530, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

87. AE; 12 h; 1, 80 g; 17 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2530, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

88. AE; 12 h; 2, 09 g; 17 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2531, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

89. AE; 2 h; 1, 30 g; 17, 5 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2526, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

90. AE; 12 h; 2, 23 g; 19 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2531, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

91. AE; 5 h; 2, 20 g; 18 mm.

LRBC II, tip GLORIA ROMANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

92. AE; 12 h; 1, 75 g; 16 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

93. AE; 7 h; 1, 78 g; 16 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

94. AE; 5 h; 1, 68 g; 15 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

95. AE; 6 h; 1, 96 g; 16 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

96. AE; 12 h; 1, 95 g; 15, 5 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

97. AE3; 6 h; 1, 80 g; 15 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

98. AE; 5 h; 1, 79 g; 15, 8 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

99. AE; 7 h; 1, 66 g; 14 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

100. AE; 7 h; 1, 88 g; 15 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

101. AE; 11 h; 1, 89 g; 16 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

VALENTINIANVS I

102. AE; 6 h; 2, 50 g; 18 mm.

LRBC II, p.. 87, nr. 2067, Constantinopol (/ CONSPA), a. 364-365 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

103. AE; 5 h; 1, 70 g; 15 mm.

LRBC II, p. 97, nr. 2531, Cyzicus (/ SMKA), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

104. AE; 11 h; 1, 98 g; 17, 5 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

105. AE; 12 h; 1, 58 g; 17 mm.

LRBC II, tip GLORIA RO-MANORVM (8), a. 367-375 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

THEODOSIUS I

106. AE; 11 h; 1, 30 g; 16 mm.

LRBC II, tip VOT/XV/MVLT/XX, a. 378-383 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

107. AE; 7 h; 0, 80 g; 13 mm.

LRBC II, tip VOT/XV/MVLT/XX, a. 378-383 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

ARCADIUS

108. AE2; 6 h; 0, 70 g; 12, 5 mm.

LRBC II, p. 89, nr. 2170, Constantinopol (/ CONSA), a. 383-392 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

109. AE; 7 h, 0, 99 g; 14 mm.

LRBC II, p. 94, nr. 2406, Nikomedia (/ SMNA), a. 383-392 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

110. AE3; 12 h; 2, 00 g; 16 mm.

LRBC II, p. 98, nr. 2580, Cyzicus (/ SMKA), a. 395-408 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

THEODOSIUS II

111. AE3; 12 h; 15 mm; 1, 80 g.

LRBC II, tip GLORI-A ROMA-NORVM (21), a. 402 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

HONORIUS

112. AE; 6 h; 1, 16 g; 12 mm.

LRBC II, tip GLORI-A ROMA-NORVM (22), a. 408-423 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

THEODOSIUS II

113. AE; 12 h; 1, 56 g; 14 mm.

LRBC II, tip GLORI-A ROMA-NORVM (22), a. 408-423 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

HONORIUS sau THEODOSIUS II

114. AE; ?; 1, 10g; 19 mm.

LRBC II, tip GLORI-A ROMA-NORVM (22), a. 408-423 p. Chr.; colecție particulară, II, București.

*

VI. COMENTARIU NUMISMATIC ȘI ISTORIC

Cele mai timpurii monede aparțin cetății Histria. Cetatea, începând cu perioada secolelor VI-V a. Chr., cunoaște din punct de vedere economic o dezvoltare vertiginoasă, exercitând o influență crescândă asupra teritoriului imediat învecinat și asupra coastei de nord-vest a Mării Negre.⁶⁸

Atelierul monetar de la Histria emite în mai multe etape⁶⁹, și anume: mai întâi, începând cu perioada secolului V a. Chr. (după 480 a. Chr.) până în jur de 380 a. Chr., monede de argint din grupele I și II, alături de monede turnate de bronz cu roata, (acestea poate chiar de la sfârșitul secolului VI a. Chr.⁷⁰) și bătute. A doua etapă de producție, cuprinsă între începutul celui de al treilea deceniu al primei jumătăți a secolului IV a. Chr. și 313 a. Chr. (sau chiar în jur de 280 a. Chr.), cuprinde emisiuni de argint din grupele III și IV, plus monede de bronz din tipurile Apollon și Zeul fluvial Istros. În sfârșit, ultima etapă, cuprinsă între 280 a. Chr. și 72/71 a. Chr. (poate chiar jumătatea secolului I a. Chr.), prezintă stateri de aur postumi din tipurile Alexandru III și Lysimach, alături de o bogată paletă de tipuri de monede de bronz, ca Helios, Dionysos, Demetra, Hermes, Apollon pe *omphalos*. Revenind la cele patru grupe de monede de argint histriene, menționăm că descoperirile de la Pantelimonul de Jos aparțin exemplarelor corespunzătoare grupei a IV-a, mai mult decât pregnantă din punct de vedere cantitativ în cadrul general al descoperirilor din Dobrogea. Această situație se poate explica, probabil, prin lipsa unui alt atelier în nordul teritoriului dintre Dunăre și Mare și prin contextul economic și comercial existent la Dionysopolis și Callatis, cu implicații

⁶⁸ P. Alexandrescu, SCIVA, 25 (1974), 2, p. 215.

⁶⁹ Gh. Poenaru Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J./C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în *Presenza e funzioni della moneta nelle choraie delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Frederico II” e dal Centro Internazionale di Studi Numismatici, Napoli, 16-17 giugno 2000, Roma, 2004, p. 25, 38, 41, 51.

⁷⁰ N. Conovici, Al. Avram, *Le plus ancien dépôt de monnaies histriennes à la roue découvert à Histria*, în *Sur les Traces des Argonautes*, în *Actes du 6e Symposium de Vani (Colchide)*, 22-29 septembre 1990, publiés sous la direction de O. Lordkipanidzé et P. Lévêque, Paris, 1996, p. 253-258.

directe asupra emiterii monedei.⁷¹ Exemplarele de argint, prezente în catalog, în număr de cinci, au toate pe revers sigla A, fiind trei didrahme și doi submultipli. S-ar părea că toate cele cinci monede au apărut grupat, la care s-ar adăuga și existența aceleași litere A pe revers sub delfin, deci un mic lot unitar, ceea ce ne-ar conduce cu gândul la ideea unui mic depozit. Încă odată subliniem că este doar o ipoteză bazată pe considerente generale, în lipsa unor date mai clare de descoperire.

Privind, în general, prezența monedei histriene din perioadă autonomă în Dobrogea, cele mai multe dintre exemplarele descoperite sunt de bronz, cu precădere din tipurile cu roata, zeul fluvial Istros și Apollon. În cazul primelor, s-a observat prezența acestora în cantitate mare și la Tomis, și la Argamum⁷². Însă, deși peste 99 % dintre acestea sunt turnate, ele absentează în punctele unde s-au găsit destul de frecvent semnele monetare sub forma vârfurilor de săgeți, deși atelierele care le-au emis pe cele din urmă, ar fi trebuit, teoretic, să-și fi direcționat producția, apoi, către monedele cu roata.⁷³ Este și cazul de la Pantelimonul de Sus. În general, pentru Dobrogea, punctele de descoperire trec cu mult peste zona *chorei*, răspândindu-se mai ales de-a lungul malului Dunării, a malului litoralului marin și apoi în interiorul teritoriului. Ceea ce surprinde în Dobrogea, fie că este vorba de litoral, de malul Dunării sau de interiorul teritoriului, este repartizarea aproape egală în descoperiri a monedelor de bronz și de metal prețios aparținând cetății evocate.

Așa cum de altfel se cunoaște, moneda de bronz avea o putere financiară limitată și circula doar pe piața locală⁷⁴, argintul și aurul fiind de obicei căutate în tranzacțiile epocii. Se pare că și moneda de bronz a atras interesul autohtonilor, deși, în mod normal, acest lucru pare a fi greu de acceptat, având în vedere scopul emiterii lor. Totuși, moneda a apropiat cele două lumi, îndemnând probabil la colaborare. Astfel de descoperiri, de tipul celor prezente în catalogul nostru, în centrul Dobrogei, nu sunt noutăți decât din punct de vedere al împărțirii administrative actuale. Mai întâi putem vorbi, probabil, de un depozit monetar constituit din 24 monede „cu roata”, emise în perioada secolelor VI-V a. Chr. Din păcate nu cunoaștem alte date referitoare la aceste monede, ci doar că ar fi fost păstrate într-un vas fragmentar. Monedelor de tipul amintit le mai adăugăm o piesă din tipul „Istros” și una din tipul Apollon (în poză, pe una din monedele de bronz apare un revers pe care este redată emblema cetății; din datele comunicate nouă, pe revers ar fi fost chipul lui Apollon). Revenind la depozit, el are o importanță deosebită, înscriindu-se în puținele astfel de exemple descoperite în Dobrogea. Prezența emisiunilor de argint ale aceleași cetăți pare a indica un eventual punct comercial de interes pentru negustorii greci, probabil în secolele IV-III a. Chr. La acestea adăugăm una din puținele piese de argint de tip

⁷¹ Gh. Poenaru Bordea, *Comunicări. Studii și Note*, Chișinău, 28-30 mai 2000, București, 2001, p. 28.

⁷² G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d' Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Wetteren, 2006, p. 96, nr. 5, p. 99-100, nr. 23.

⁷³ L. Buzoianu, *Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.)*, Constanța, 2001, p. 290.

⁷⁴ F. Chamoux, *Civilizația greacă*, vol. II, București, 1985, p. 88.

macedonean descoperite în Dobrogea, o tetradrahmă postumă de tip Filip II, emisă într-un atelier macedonean, probabil după anul 311 a. Chr.⁷⁵ sau, conform altui catalog, emisă la Amphipolis (IV), în anii cca. 315/4-cca. 295/4 a. Chr.⁷⁶

Nu în ultimul rând menționăm și tetradrahma emisă în Ionia la Efes, în secolul IV-III a. Chr., prezența sa fiind explicată tot printr-o pătrundere pe linie comercială, antrenată probabil cu alt numerar de argint uzual, în speță histrian. Toate aceste monede de până acum ne sugerează existența, pe traseul amintit mai sus (conform celor spuse de descoperitor), unei așezări de epocă elenistică ce ar însoți necropola greco-indigenă deja menționată.

Cei trei denari republicani vin să se adauge celor deja descoperiți în Dobrogea, fiind primele mențiuni în acest sens de la Pantelimonul de Jos. Deși monedă de circulație universală⁸⁴, denarul roman republican și-a făcut apariția în Dobrogea într-o viață economică dominată pecuniar de nominalul grecesc (în special tomitan, histrian, callatian, dar și din alte centre), explicându-se astfel, poate până la un moment dat, raritatea sa în descoperiri (atât cronologic, cât și cantitativ). Cei trei denari din catalog sunt emiși în 64 (L. ROSCIUS FABATVS), 55 (P. FONTEIVS P. F. CAPITO) și 46 (C. CONSIDIVS PAETVS) a. Chr., dar pătrunderea lor în teritoriu credem că s-a făcut ulterior datei de emitere, la sfârșitul secolului I a. Chr. sau poate chiar în prima jumătate a secolului I p. Chr. Nu este cazul să subliniem rolul denarului roman republican în circulația monetară specifică finalului mileniului I a. Chr. din Dobrogea, fiind expresia ascensiunii politice, militare și economice a Romei republicane în această zonă. Descoperirea celor trei denari este cu atât mai importantă cu cât partea centrală a teritoriului dobrogean este, conform datelor pe care le deținem până în prezent, cea mai puțin favorizată din perspectiva acestor identificări, atât ca descoperiri izolate, cât și în tezaure. Aceasta se întâmplă probabil datorită unor probleme privind sursa de alimentare pentru zona respectivă; ar mai trebui adăugat și faptul, conform căruia, partea centrală-sudică a teritoriului analizat nu a beneficiat, din cauze obiective și subiective, de aceeași atenție de care s-au bucurat malul Pontului și cel al Dunării, fiind mai puțin cercetată⁷⁷.

În stadiul actual al cercetării având în vedere și faptul că lotul analizat provine din descoperiri izolate, aflate în colecții particulare și deci, nu avem în totalitate garanția locului exact de descoperire, credem că ar fi prematur să ne lansăm în considerații de ordin statistic, ci doar să urmărim „firul cronologic al descoperirilor”. Privitor la monedele prezente în catalog, aparținând Imperiului

⁷⁵ *Sylloge Nummorum Graecorum, volume V, Ashmolean Museum Oxford, part III, Macedonia*, London, 1976, plate XLVI, nr. 2485.

⁷⁶ *Sylloge Nummorum Graecorum. The Alpha Bank Collection*, Athens, 2000, plate XIV, nr. 332-333.

⁸⁴ B. Mitrea, *Moneda republicană romană și unitatea lumii geto-dace*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p.59; idem, *RevMuz*, 6 (1978), p.8; idem, *Pontica*, 3 (1970), p.133; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*, București, 1980, p.30; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p.281.

⁷⁷ Pentru întreaga situație privind circulația monedei romane republicane în Dobrogea vezi la G. Talmațchi, *The Roman Republican Coinage in Dobrudja*, vol. X, *Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania*, Cluj Napoca, 2006.

Roman, am optat pentru discutarea lor în două mari etape, prima corespunzătoare secolelor I-III p. Chr., și a doua, secolelor IV-V p. Chr.

Monedele aparținând Imperiului Roman au fost organizate pentru circulația lor în Dobrogea secolelor I-III p. Chr., de-a lungul timpului, în mai multe etape: 14 -96 p. Chr., 96-192 p. Chr., 193-235 p. Chr., 235-270 p. Chr.⁷⁸, apoi 27 a. Chr.-69 p. Chr., 69-96 p. Chr., 96-138 p. Chr., 138-161 p. Chr., 161-193 p. Chr., 193-218 p. Chr., 213-238 p. Chr., 238-249 p. Chr. și 249-270 p. Chr.⁷⁹ Nu în ultimul rând s-au propus și alte etape, ce ar corespunde, mai realist, unor momente importante istorico-politice locale, ca și unor mari momente din istoria monetară locală și a Imperiului Roman, astfel: 31 a. Chr.-68 p. Chr., 69-117 p. Chr., 117-177 p. Chr., 177-192 p. Chr., 193-222 p. Chr., 222-235 p. Chr., 235-249 p. Chr., 249-268 p. Chr. și 268-296 p. Chr.⁸⁰ Lotul ce cuprinde monede ale Imperiului Roman debutează cu trei denari emiși pentru Vespasian (8, 82 % din totalul monedelor din secolele I-III p. Chr.), adică din cea de a doua etapă, din anii 69-70, 70-71 și 73 p. Chr., toți fiind bătuți la Roma. De perioada sa se leagă organizarea provinciei dobrogene pe fundamente solide, ceea ce a permis, printre altele, și intensificarea circulației monetare. Tot din aceeași etapă mai amintim șapte monede de la Traian (20, 58 %), patru denari, un sestertius, un as și doi dupondius, toate emisiuni apărute la Roma. Denarii sunt emiși în anii 101-102, 103-111 (de două ori) și 112-117. Emisiunile de bronz apar în anii 104-111 (sestertius și as) și 116-117 p. Chr. (dupondius). După cum se poate observa, lipsesc emisiunile de la Titus, Domitian și Nerva din cauze ce ne scapă în acest moment. În total, această a doua etapă conține un procent de 29, 41 % din totalul monedelor din secolele I-III p. Chr. prezente în catalog. Cea de a treia etapă prezintă mai întâi emisiunile monetare ale împăratului Hadrian, în număr de 8 exemplare, la care se adaugă unul de la Sabina (26, 47 %). În total sunt cinci denari, doi sesterti, un as și un dupondius. Denarii sunt emiși în anii 117, 118, 119-122, 119-138 și 134-138 ?, iar emisiunile de bronz în 119-138 (patru exemplare - cei doi sesterti, un as și un dupondius). Și aici toate piesele sunt bătute în atelierul monetar de la Roma. Urmează monedele emise pentru Antoninus Pius, în total șapte exemplare, plus două pentru Faustina I și unul pentru Faustina II (29, 41 %). În total sunt cinci denari, patru as și doi dupondius. Cronologic, avem emiteri în cazul denarilor în anii 141-, 154-155 p. Chr., 158-159 (doi), apoi în cazul celor de bronz 139 p. Chr., 143-144 p. Chr., 154-155 p. Chr., 155-156 p. Chr. și 156-157 p. Chr. În sfârșit, tot pentru această etapă adăugăm cei doi denari și un as emiși pentru Marcus Aurelius (8, 82 %), doar emisiunile de argint fiind pentru perioada de imperator. Denarii sunt emiși în anii decembrie 162 – decembrie 163, respectiv decembrie 167 – decembrie 168 p. Chr. Emisiunea de bronz este bătută în atelierul monetar al Romei, la fel ca și denarii, în anul 155-156 p. Chr. În total, această a treia etapă deține în catalogul nostru un procent de 64, 70 % din totalul emisiunilor din secolele I-III p. Chr. Din acest

⁷⁸ M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, *loc. cit.*, p. 225-236; M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea Romană*, Constanța, 1999, p. 240-244.

⁷⁹ A. Vertan, *Circulația monetară în Dobrogea Romană (secolele I-III)*, Cluj Napoca, 2002, p. 217-245.

⁸⁰ E. Oberländer-Târnoveanu, *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare 1950-2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate 1955-2000*, Tulcea, 2001, p. 408.

moment, următoarea monedă prezentă în catalog îi aparține lui Filip Arabul, un antoninian emis la Roma în anii 244-247 p. Chr., cu alte cuvinte trecem peste câteva etape importante și ajungem direct tocmai în etapa a VII-a (2, 94 %). De altfel, perioada a IV-a era considerată chiar una foarte importantă, cu schimbări relevante în ceea ce privește circulația și sursele de aprovizionare cu numerar de bronz a ținutului dobrogean, or în lotul nostru ea lipsește cu desăvârșire⁸¹. Continuând pe aceeași linie, remarcăm abia la Dioclețian viitoarea monedă, o emisiune de bronz (2, 94 %), apărută tot la Roma în 285 p. Chr., corespunzător etapei a IX-a (268-295 p. Chr.). Cu această monedă încheiem prima parte a lotului atribuit de noi perioadei corespunzătoare secolelor I-III p. Chr. Sintetizând în ordine cronologică materialul monetar constatăm următoarele: primele semne de locuire în zonă pentru epocă imperială romană debutează destul de slab, odată cu perioada lui Vespasian, pentru a câștiga importanță și durata constatată din punct de vedere cronologic odată cu perioada lui Traian. Această situație se va constata până sub Marcus Aurelius, când ultima monedă, datată 167-168 p. Chr., ar indica un eveniment important care ar fi dus la încetarea locuirii în zonă pentru o lungă perioadă de timp care, dacă am face excepție de antoninianul lui Filip Arabul, s-ar relua odată cu finalul secolului III sau chiar începutul secolului IV p. Chr. Ruptura este bruscă și mai ales de durată, care poate fi explicată și prin atragerea probabil selectivă a lotului analizat de față. Totuși, acel eveniment de care vorbeam ar putea fi atacul costoboc din anul 170 p. Chr., ce a afectat cu precădere zona centrală a Dobrogei. Despre evenimentul desfășurat în 170 p. Chr., în speță atacul costoboc, știm că este atestat din punct de vedere epigrafic și arheologic la Adamclisi, adică într-un punct aflat în zona central-sudică a regiunii⁸². Tot arheologic, dar și numismatic, avem aceeași atestare și la Histria⁸³. Pentru perioada de după criza imperiului și până la reforma lui Dioclețian nu avem decât o singură piesă, antoninianul de la Filip Arabul, emis în 244-247 p. Chr. Despre situația dificilă militară și politică din Dobrogea, din finalul primei părți a secolului III și din a doua parte a aceluiași secol, sunt numeroase mărturii, inclusiv numismatice. Distrugerea Histriei s-ar fi produs la începutul domniei lui Filip Arabul, poate chiar în 245 p. Chr.⁸⁴, pe fondul unor foarte puternice atacuri barbare ce au continuat și în perioada următoare pe direcția provinciilor Moesia și Dacia. De altfel, atelierele monetare greco-coloniale de la Tomis și Callatis își încetează activitatea de emiterie a monedelor cu prilejul acestor evenimente, întrucât cel din Histria era deja scos din funcțiune.⁸⁵

Materialul este mult mai bogat odată cu secolele IV-V p. Chr., perioadă căreia îi aparține un număr de 69 monede, începând de la Constantin cel Mare, continuând până la Honorius sau Theodosius II.

Din anii 324-330, adică după înlăturarea lui Licinius, începem cu cea de a doua parte a lotului din catalog. Astfel, pentru această etapă există un număr de trei exemplare (4, 34 % din totalul emisiunilor din secolele IV-V p. Chr. prezente

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² A. Barnea, SCN, 7 (1980), p. 97.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Gh. Poenaru Bordea, SCN, 5 (1971), p. 100, 103.

⁸⁵ A. Vertan, *op. cit.*, p. 165.

în catalog)), toate aparținând lui Constantin cel Mare, din care două emise la Heraclea și Thessalonika. Etapa următoare, 330-335 p. Chr., este reprezentată prin cinci monede (7, 24 %), patru de la Constantin (dintre care trei emise la Cyzic, Constantinopol și Thessalonika) și una de la Constans (bătută la Nikomedia). Pentru anii 335-337 se întâlnesc două monede (2, 89 %), una emisă pentru Constantin (bătută la Thessalonika), iar a doua pentru Constans.

În etapa următoare, 337-341, avem o singură emisiune, a lui Constantin II (1, 44 %), pentru ca, în continuare, dar premergător reformei din aprilie 348, să existe pentru anii 341-346 trei exemplare (4, 34 %), două emise pentru Constans (din care unul bătut la Nikomedia) și unul emis pentru Constantius II. Pentru perioada următoare, după reformă, amintim un număr de trei monede (4, 34 %), toate ale lui Constantius II din tipurile FEL TEMP REPARATIO și SPES REI-PUBLICAE, din anii 346-350, 350-351 și 355-360 p. Chr. În general, acestei perioade îi corespunde pentru provincia Scythia Minor un recul al circulației monetare⁸⁶.

Continuăm seria cronologică prezentă cu monede din anii 364-378 pentru care avem un număr de 22 exemplare (31, 88 %), cea mai bine reprezentată etapă din secolul IV p. Chr. Monedele se grupează astfel: 18 pentru Valens (din care șapte emise la Cyzic și Thessalonika) și 4 pentru Valentinian I (din care una emisă la Constantinopol și alta la Cyzic). Pentru anii 378-383 amintim două monede emise pentru Theodosius I (2, 89 %), iar pentru anii 383-395 alte două piese emise pentru Arcadius la Constantinopol și Nikomedia (2, 89 %). În cadrul următoarei etape (395-402) întâlnim o singură piesă emisă tot pentru Arcadius la Cyzic (1, 44 %). Următoarea etapă, a anilor 402-408 conține în lotul analizat o singură piesă (1, 44 %) pentru Theodosius II din tipul GLORI-A ROMA-NORVM (21). Ultima etapă prezentă la Ulmetum, cea a anilor 408-425, conține trei monede (4, 34 %), una a lui Honorius, a doua a lui Theodosius II și ultima Honorius sau Theodosius II, toate din tipul GLORI-A ROMA-NORVM (22). În ceea ce privește locul de emitere, la Ulmetum apare, în intervalul cronologic supus atenției noastre (sec. IV-V p. Chr.), un număr de 5 ateliere. Pe primul loc, în funcție de numărul de exemplare, avem atelierul din Cyzic cu 8 piese, urmat de cel din Thessalonika cu 5 piese, apoi atelierele din Constantinopol și Nikomedia cu 3 piese și în final, cu o singură monedă, cel din Heraclea.

Aceasta ar fi oglinda lotului nou prezent în catalog. La această imagine trebuie adăugate cele câteva monede coloniale, romane și romane târzii descoperite în săpăturile lui Vasile Pârvan. Ele, după cum am văzut, nu sunt numeroase și nici spectaculoase. Printre cele coloniale ar fi unele emise de Histria și Tomis, apoi printre cele romane - o monedă de la Traian și câteva de secol IV p. Chr. Remarcăm totuși tezaurul compus din emisiuni ce se încheie probabil la 455 p. Chr.⁸⁷ Despre monedele de secol V p. Chr. la Ulmetum, până acum, nu aveam date deosebite, cu excepția tezaurului amintit. Se pare, însă, că ele sunt prezente în mod izolat, în fortificație, așa cum am constatat pe baza lotului analizat dar și cu alte prilejuri.⁸⁸

⁸⁶ M. Iacob, BSNR, 90-91, 1996-1997, (2002), p. 269.

⁸⁷ Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, E. Nicolae, *loc. cit.*, p. 173.

⁸⁸ În săpăturile executate în secțiunea SB din campania anului 2006, 90-95 % din cele aproximativ 60 de monede descoperite sunt databile în secolul V p. Chr.

Analiza noastră continuă cu monedele bătute în secolele VI-VII p. Chr., apărute în săpăturile mai vechi, mai noi sau din alte descoperiri izolate întâmplătoare edite. Ceea ce observăm este lipsa monedelor de la Anastasius, deși el este cel care s-a ocupat intens de refacerea și „întreținerea” provinciei dobrogene. Coeficientul mic de astfel de monede valabil pentru întreaga Dobrogea a fost pus pe seama politicii economice restrictive dusă de împărat, dar și pe seama răscoalei din anii 513-514 a lui Vitalian.⁸⁹ Prezența monedelor de la Justin I pare normală, atâta timp cât cunoaștem perioada ca fiind una calmă, propice dezvoltării economice și practicării intense a comerțului. La fel ca în alte centre din Dobrogea, și în cazul așezării Ulmetum remarcăm un număr important de emisiuni de la Iustinian, mai ales din prima parte a domniei sale. În cea de a doua parte a domniei, desele atacuri ale migratorilor au adus importante distrugerii centrelor existente în Dobrogea, alături de sincope importante din punct de vedere economic și nu numai. Un număr important de monede sunt din timpul lui Iustin II⁹⁰. Prezența consistentă a monedelor de la acest împărat în Dobrogea a fost pusă pe seamă lipsei unor distrugerii mai ample, singura incursiune mai importantă fiind a avarilor în 566 p. Chr.⁹¹, apoi unei eventuale inflații produse pe fondul cheltuielilor imense avute de Iustinian și nu în ultimul rând, creșterii numerarului pe fondul suprimării subsidiilor acordate o bună perioadă de timp kutrigurilor, utigurilor și avarilor.⁹²

Unica emisiune de la Tiberiu II Constantin (578-582) confirmă, în general, raritatea lor din descoperiri. Afirmarea puternică în întreaga Peninsulă Balcanică a avarilor, atragerea de partea lor și apoi sub conducerea lor a slavilor a creat o forță de șoc puternică, ce a lovit direct în interesele bizantine, în dorința nerealizabilă de păstrare sub control a limesului dobrogean. Atacul avar din 586 s-ar putea să nu fi atins decât parțial Dobrogea, impactul puternic datorându-se slavilor care s-ar părea că au distrus cetatea Ulmetum, „unde o monedă din 583/584 a fost descoperită într-un nivel incendiat (Pârvan, 1914: 282-283, 304, nr. 43)”⁹³. Un alt atac important al slavilor s-a manifestat în anul 593 p. Chr., căci, așa cum s-a mai afirmat „studiul statistic al monedelor descoperite în Dobrogea indică o scădere dramatică a circulației monetare în 593”⁹⁴. În acest sens, la Dinogetia și Troesmis ultimele monede datează din anii 591/2 p. Chr.⁹⁵. Atacul ce pare a fi fost extrem de puternic, din debutul secolului VII p. Chr. (602-603) știrbește mult din posibilitățile bizantine de control a regiunii, la care se adaugă rebeliunea unei părți importante a armatei comitatense sub comanda lui Phocas. Totuși, moneda emisă pentru Heraclius descoperită la Pantelimonul de Sus, ar

⁸⁹ Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40 (1971), 3, p. 53.

⁹⁰ C. Preda, BSNR, 90-91 (1996-1997), 144-145, 2002, p. 101; ar fi de adăugat, pe lângă cele descoperite în săpăturile mai noi sau mai vechi de la cetate și moneda care a fost descoperită în anul 1981 emisă la Nikomedia, *officina* B, de 40 *nummia*, în anii 569-570. Vezi A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 15 (1982), p. 284, nr. 532.

⁹¹ I. Barnea, R. Vulpe, *op. cit.*, p. 431.

⁹² Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*, p. 54-55; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 15.

⁹³ A. Madgearu, *op. cit.*, p. 78.

⁹⁴ Ibidem, p. 21.

⁹⁵ I. Bogdana Cătănciu, Gh. Poenaru Bordea, BSNR, 90-91 (1996-1997), 144-145, 2002, p. 91.

putea oferi, păstrând însă inerentele rețineri (cu atât mai mult cu cât moneda nu este descoperită într-un context arheologic clar și nici nu știm dacă provine din cetatea propriu-zisă), posibilitatea unei stăpâniri efective. De asemenea, constatăm o decădere amplă a ceea ce ar trebui să fie circulația monetară în provincia dobrogeană. În același timp, nici pe limes și nici în interiorul provinciei nu există o distrugere generală până în 610⁹⁶. Tratatul încheiat între bizantini și avari în 604 garanta frontiera dunăreană imperială. Abia, probabil, atacurile avaro-slave din anii 614/615 să fi cauzat distrugerile ample⁹⁷. Credem că în cazul cetății Ulmetum distrugerile au fost definitive și irecuperabile, o eventuală continuitate fiind privită doar din punct de vedere rural și nu urban. De asemenea, acest atac a fost considerat ca „lovitura de grație dată limes-ului dunărean”.⁹⁸

O monedă (follis) de la Heraclius (610-641), datată în anii 614/615, a fost descoperită la Pantelimonul de Sus, probabil în anii 1942-1943. Exemplarul a fost bătut pentru Phocas și surfrapat la Constantinopol pentru Heraclius⁹⁹. Astfel de monede ale respectivului suveran au circulat, în mod firesc, la câțiva ani după ce au fost emise, prezența lor fiind considerată o dovadă palpabilă a continuității de deținere a lor în prima parte a secolului VII p. Chr., acolo unde au fost identificate¹⁰⁰. Astfel de monede de la Heraclius au fost descoperite și în alte cetăți sau fortificații, cum sunt cele de la Sacidava, Histria, Callatis, Durostorum, Axiopolis și Ulmetum¹⁰¹. Conform informațiilor existente, chiar dacă a suferit reduceri importante, circulația monetară din debutul secolului al VII-lea p. Chr., în Dobrogea, a cunoscut un nivel bun de manifestate, sub Heraclius¹⁰², mai exact către anii 614/615, când invazia avaro-slavă zdruncină economia de schimb manifestată anterior¹⁰³. Cu alte cuvinte, cunoaștem imprimarea, tot mai mult, a primatului economiei naturale și existența, totuși, a unor tendințe de refacere a vieții locale în cadrul economiei bănești¹⁰⁴. Eventualele descoperiri izolate apărute în Dobrogea până în finalul primei jumătăți sau a debutului celei de a doua părți a aceluiași secol (de obicei de-a lungul litoralului și fluctuant ca frecvență) atestă eventuale plăți efectuate către unități militare implicate în acțiuni contra barbarilor.

⁹⁶ A. Madgearu, *op. cit.*, p. 23.

⁹⁷ M. Sâmpetru, SCIV, 22 (1971), 2, p. 224-232.

⁹⁸ A. Madgearu, *op. cit.*, p. 24.

⁹⁹ B. Mitrea, Dacia, N. S., 10 (1966), p. 413, nr. 60; idem, SCIV, 17 (1966), 2, p. 426, nr. 60; informația provenea dintr-o comunicare susținută în anul 1965 la Societatea Numismatică Română, la București. Piesa respectivă a fost donată institutului de Arheologie „V. Pârvan” din București.

¹⁰⁰ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 131.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Gh. Poenaru, I. Donoiu, BSNR, 75-76 (1981-1982), 129-130, 1983, p. 241.

¹⁰³ G. Custurea, Pontica, 19 (1986), p. 274.

¹⁰⁴ Gh. Poenaru Bordea, *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines*, București, 1976, p. 210; R. Ocheșeanu, Pontica 14 (1981), p. 308.

VII. CONCLUZII PRELIMINARE

În mod cert, ceea ce am încercat pe parcursul acestui articol a fost să oferim, atât cât se poate, informații privitoare la evoluția antică a zonei de la Ulmetum prin prisma documentului monetar. Rămân în continuare aspecte dificil de limpezit, chiar lacunare sau doar neclare, dar nu avem pretenția de a da soluții definitive, ci dimpotrivă. Totuși, se pot desprinde câteva date de interes. În general, materialul monetar este destul de discret pentru o fortificație aflată la încrucișarea mai multor drumuri importante din Dobrogea romană și bizantină. Pregnantul caracter agricol al zonei, primatul economiei naturale și situația pauperă generală a populației din zonă, cu puține excepții și probabil diferențiată și din punct de vedere al perioadei, nu a încurajat manifestarea deplină a comerțului, cu toate atributele sale, între care unul dintre cele mai importante îl constituia moneda. De asemenea, emisiunile monetare prezente pentru fiecare epocă în parte nu concură spre oferirea unei imagini care să corespundă circulației monetare, ci ele sunt mai degrabă mici secvențe, parțiale și doar tangențiale, ale circulației monetare în sine din teritoriul dobrogean. Am avut impresia uneori că ne aflăm în posesia unor loturi ce ar putea trăda, poate, depozite monetare. În lipsa unor date mai clare privind descoperirile, mai vechi și mai noi, rămânem circumspecți, dar totodată ne facem datoria de a aminti, măcar tangențial, această posibilitate. În încheiere, subliniem importanța monedelor găsite în zona fortificației de la Ulmetum, începând cu monedele histriene autonome și încheind cu monedele romane târzii din prima parte a secolului V p. Chr. Valorificarea diverselor colecții particulare rămâne în continuare un demers absolut necesar pentru buna cunoaștere a realităților monetare dobrogene, alături de descoperirile făcute în cursul săpăturilor arheologice.

De asemenea, orice nou material important, numismatic din punctul nostru de vedere, aduce noi informații ce se adaugă „dosarului” dedicat centrului de la Ulmetum și zonei în general, mărturii imprimate în metal prețios sau mai puțin prețios.

6

— 7 —

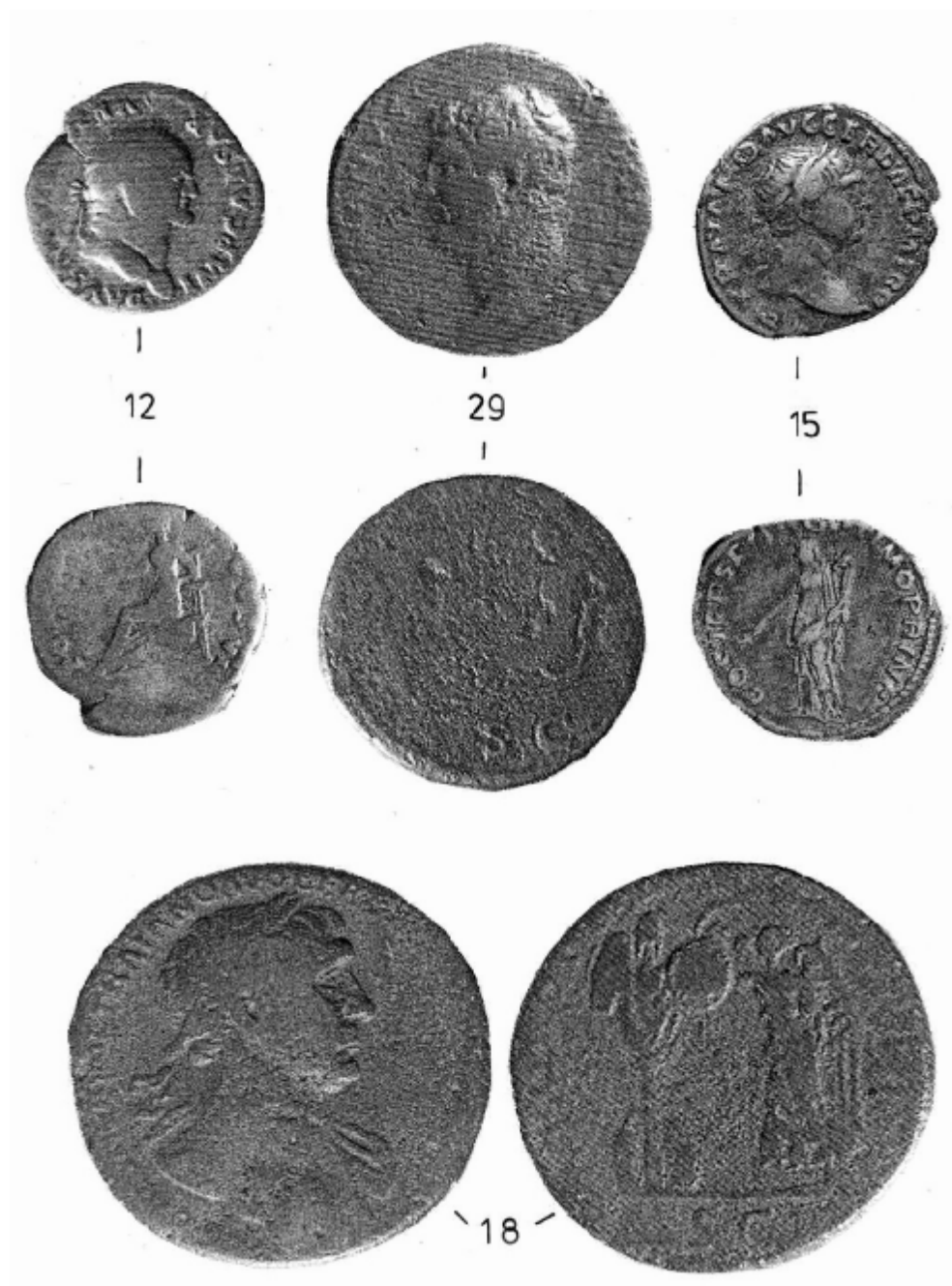

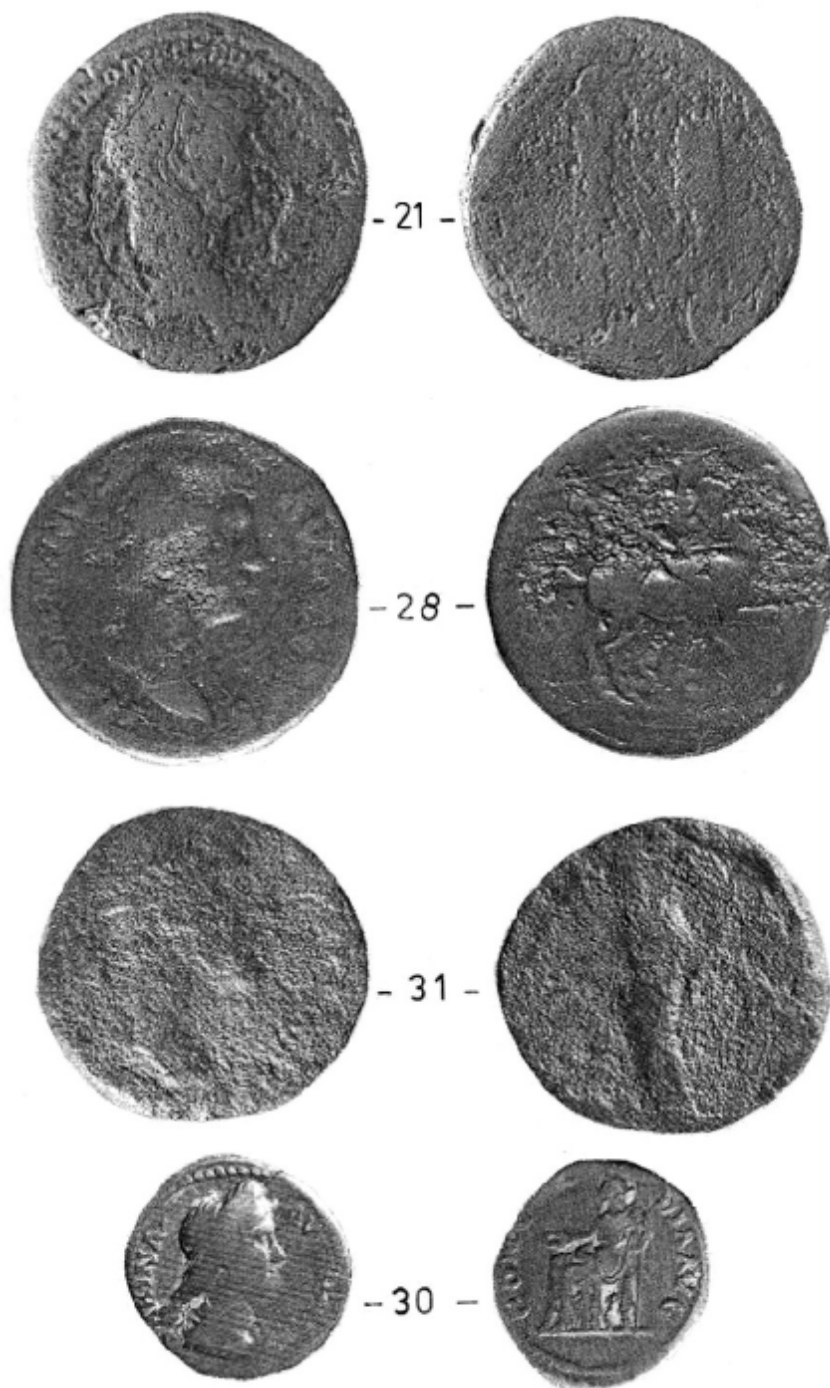
8

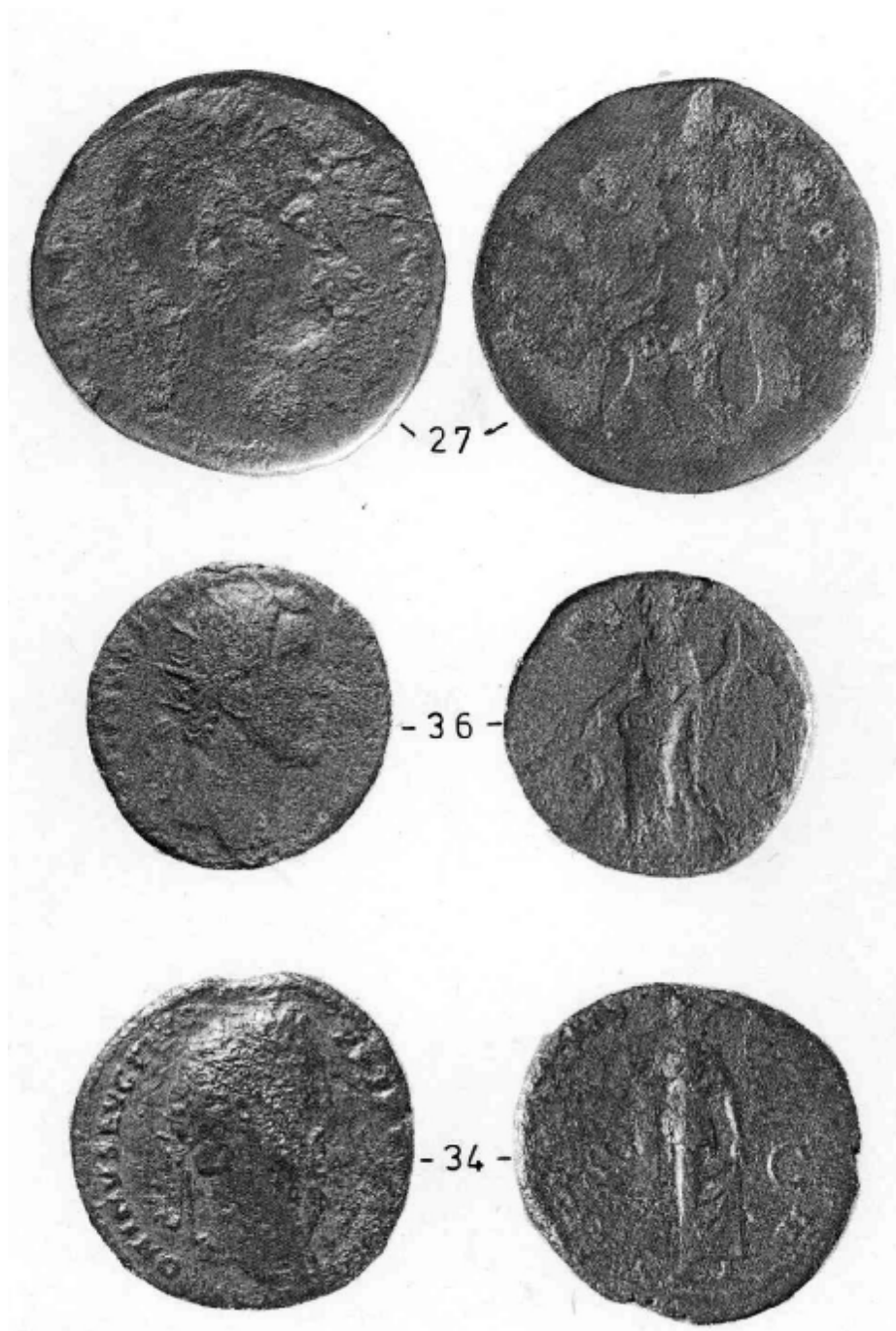

Pl. II; Sc. 1,5:1

Pl. III; Sc. 2:1

Pl. V; Sc. 2:1

UNPUBLISHED MONETARY DISCOVERIES FROM THE AREA OF ULMETUM. SOME OPINIONS ON THE MONETARY CIRCULATION

Abstract

In this article, the authors have tried to offer, as much as possible, information regarding the ancient evolution of the area of Ulmetum, from the perspective of the monetary document. In this respect, they have united, on one hand, all monetary material published on Ulmetum, on the other hand, they have published over 114 new coins from two private collections. Among these, we might also have two monetary deposits, one composed of silver emissions from Histria, and the second composed of bronze "wheel" coins, these too issued by the city of Histria in the early autonomous period. Aspects that are difficult to clarify remain, even lacunar or just unclear, but we do not claim to give final solutions, on the contrary. Nonetheless, a few significant data can be deduced. Generally, the monetary material is fairly scarce, for a fortification situated at the crossroads of several important routes in Roman and Byzantine Dobrudja. The evident agrarian character of the area, the prevalence of natural economy and the general poor situation of the population in the area, with a few exceptions and probably from the point of view of the period, did not encourage the complete manifestation of commerce, with all its attributes, among which one of the most important was the coin. Also, the present monetary emissions, for each epoch, do not manage to offer an image that would correspond to the monetary circulation, but they are rather short, partial and only tangential sequences of monetary circulation in the Dobrudjan territory. The use of the various private collections remains further on an absolutely necessary approach for the good knowledge of the Dobrudjan monetary realities, along with the discoveries made on the occasion of archaeological excavations.